

A GAZDASÁGI VERSENY SZABÁLYOZÁSÁNAK MORÁLIS KÉRDÉSEI AZ ELSŐ MAGYAR KARTELLTÖRVÉNYBEN (1931)

SZABÓ István*

1. Bevezetés

A magyar jogfejlődés a morális szempontok érvényesítésére mindig jelentős súlyt fektetett. Jogrendszerünk hosszú évszázadokon keresztül a szokásjogra épült, melynek mellőzhetetlen érvényességi kelléke volt az okszerűség. Werbőczy meghatározása szerint pedig a szokás akkor okszerű, ha közjóra irányul, vagyis a természet jogával összhangban áll.¹ Mivel a szokásjog minden jogágban megtalálható volt, a természet jogával fennálló összhang követelménye a jogrendszer egészére kiterjedt.

Választott témánkhoz közelebb lépve, a magánjog fontos morális szabálya a jóerkölcsnek történő megfelelés. Az ezzel ütköző kikötések érvénytelenek.² A törvények betartása általános kötelezettség, így természetszerű, hogy minden jogszabályba ütköző rendelkezés érvénytelen. A jóerkölcsbe ütközés tilalma azonban az egyes rendelkezéseket akkor is érvénytelenné teszi, ha jogszabály-

* Egyetemi tanár, PPKE JÁK.

¹ Hármaskönyv Előbeszéd 10. cím 3. §.

² A jóerkölcsbe ütköző szerződésekről ld. SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog*. III. k. Budapest, Grill, 1941. 46–55.; MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2006.; DELI Gergely: A jóerkölcsre vonatkozó generális klauzula a francia, a német, és a magyar magánjogi kódexekben. In: SÜLYOK Gábor (szerk.): *Opus magistrale 2009*. Győr, Universitas-Győr, 2010. 61–126.; HALÁSZ Csenge: A jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/3. 122–135.; KRUSÓCZKI Bence: A jóerkölcs magánjogi megítélése a tisztességtelen verseny vonatkozásában. In: FEJES Zsuzsanna – LICHTENSTEIN András – MÁRKI Dávid (szerk.): *Jog, erkölcs, kultúra: Értékdilemmák és identitások a jogrendszerekben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. 75–86.

lyal ugyan tételesen nem ütközik, de sérti az általánosan elfogadott erkölcsi normákat.

Jogfejlődésünknek azonban voltak olyan kritikus időszakai, amikor a jogalkotó a morális szempontok megfelelő érvényesüléséhez a jóerkölcsbe ütközésből eredő érvénytelenséget nem tartotta elegendőnek. Ezért egyes – nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütköző – magatartásokat tételesen is szabályozott, s ahhoz az érvénytelenség mellett más szankciókat is fűzött. Ilyen volt például 1883-ban az uzoraszereződés tilalma, amelyet az érvénytelenségen túl az országgyűlés büncselekménnyé is nyilvánított.³ Más szorult helyzetének kihasználása nyilvánvalóan erkölcstelen, az országgyűlés azonban önmagában a szerződés érvénytelenségét már kevésnek találta.

A 20. század első évtizedeiben a veszített világháború, a gazdasági világválság az emberek kiszolgáltatottságát még erősebbé tette, ami az országgyűlést további törvényhozási tevékenységre ösztönözte.⁴ 1920-ban törvény született az árdrágításról,⁵ 1923-ban a tisztességtelen versenyről,⁶ majd 1931-ben az országgyűlés egy kartelltörvényt is elfogadott.⁷ Érdemes megemlíteni, hogy már a tisztességtelen versenyről szóló 1923-as törvénynek is voltak kartelljogi relevanciái.⁸

Az árdrágítás és a tisztességtelen verseny esetében a jogalkotó büntetőjogi szankciókat is lehetővé tett. A morális háttérrel jól szemlélteti Finkey Ferenc gondolata, aki eme legszigorúbb eszközök alkalmazását a tisztességes, emberies felfogásnak a gazdasági szabadság túlhajtott értelmezése feletti diadalaként értékelte.⁹ Az árdrágítás szankcionálása azt a célt szolgálta, hogy a közszükségleti cikkek – tisztességes üzleti forgalomban – mindenki számára elérhetőek legyenek.¹⁰ Morális háttere pedig az alábbi mondattal foglalható össze: „A fogyaszt-

³ 1883. évi XXV. törvénycikk 1–16. §§, HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, Gondolat, 2006. 317.; MENYHÁRD i. m. 47–49.

⁴ STIPTA István: A gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei. *Versenytükör*, 2016/különszám II. 53–64.

⁵ 1920. évi XV. törvénycikk az árdrágító visszaélésekről.

⁶ 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről.

⁷ 1931. évi XX. törvénycikk a gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról.

⁸ VARGA Norbert: Egy választottbíróági eljárás kartelljogi relevanciái. *Jogtörténeti Szemle*, 2021/4. 31–35.

⁹ FINKEY Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*. Budapest, Grill, 1932. 136.

¹⁰ VARGA Norbert: Az árdrágító visszaélésekkel kapcsolatos jogesetek a Szegedi Királyi Törvényszék gyakorlatából. In: HOMOKI-NAGY Mária – PÉTERVÁRI Máté – VARGA Norbert (szerk.): *A Szegedi Törvényszék története*. Szeged, Szegedi Törvényszék, 2019. 111.; Norbert VARGA: Introduction to the Hungarian Cartel Regulation in the Interwar Period. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, vol. 15., no. 2. (2022) 217–218.

tók érdekében büntetni rendelték számos magatartást, ha a cselekmények az adott kor gazdasági erkölcsével össze nem egyeztethető módon tisztességtelen nyereszkeskedést jelentettek.”¹¹

A büntetőjogi szankciók az erkölcsi szabályok súlyos megsértését feltételezték, azokat olyan cselekményekhez kapcsolták, amelyek a morálisan elfogadható magatartásoktól élesen elváltak. A harmadik említett törvénynél (1931-es kartellszabályozás) azonban a határok nem váltak el ilyen világosan. Itt büntetőjogi eszközöket nem is alkalmaztak, ha az érvénytelenségen túli szankcióra volt szükség, azok vagyoni jellegűek voltak. Az éles határvonalak hiánya nehezebbé, ugyanakkor érdekesebbé is teszi azok keresését, így a továbbiakban ez lesz vizsgálódásunk tárgya.

2. Az 1931-es kartelltörvény alapvonalai

Az előző pontban említettek szerint a kartelltörvény is a magánjog korábban már létező szabályait egészítette ki. A bíróságok a gazdasági versenyt korlátozó megállapodásokat – azok jóerkölcsbe ütköző volta miatt – a törvény hatálybalépése előtti időszakban is vizsgálták,¹² csak ezt 1931-re már nem találták elég erős kontrollnak.¹³

A jogszemlélet hosszabb utat bejárva jutott el eddig a pontig. A szerződési szabadság a magánjog egyik legfontosabb alapelve lévén,¹⁴ a kartellek létesítésére is kihatott. Bár a kartellszerződésekkel szemben felfedezhető bizonyos korai ellenszenv is,¹⁵ az általánossá vált bírói gyakorlatban rájuk is csak a szerződések

¹¹ VARGA Norbert: Ádrágító visszaélések a Szegedi Ítéltábla gyakorlatában az 1920. évi XV. tc. alapján. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 2017/2. 93.; Norbert VARGA: Examples of Sharking Misuses in the Practice of the Court of Justice of Szeged. *Journal on European History of Law*, vol. 9., no. 1. (2018) 168.

¹² HOMOKI-NAGY Mária: Megjegyzések a kartellmagánjog történetéhez. *Versenytükkör*, 2016/különszám II. 46.; VARGA Norbert: Az I. világháború hatása a kartelljog kodifikációjára. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 2019/1. 176.; Norbert VARGA: The Antecedents of the Regulation of the Economic Competition Agreement in the First Part of the 20th Century in Hungary. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, vol. 14., no. 1. (2021) 24–25.

¹³ VARGA Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon. Az 1931. évi XX. tc. kodifikációja és gyakorlata*. Szeged, Iurisperitus, 2020. 41. [A továbbiakban VARGA (2020a).]

¹⁴ HORVÁTH i. m. 311.

¹⁵ MÁRKUS György: A kartelek törvényes szabályozásáról. *Budapesti Szemle*, 1929/619. 440.; KUNCZ Ödön: A kartell, mint jogi probléma. *Közgazdasági szemle*, 1928/1. 8.; HOMOKI-NAGY (2016) i. m. 45.

általános érvénytelenségi okait alkalmazták.¹⁶ Jelentős elterjedésük és speciális hatásai miatt azonban a kartellek egyre inkább közérdeket érintő problémává váltak, amellyel a közjog és a magánjog határvonalára kerültek.¹⁷ Széles fogyasztói közönséget érintve, számos közszükségleti cikk árát befolyásolták. Az 1929-es gazdasági világválság pedig az emberek életkörülményeit jelentősen elnehezítették, így a közszükségleti cikkek árszínvonala még inkább közérdeket érintő problémává vált. Ugyanakkor az is köztudott, hogy a válság túltermelési válság volt, így a szabad verseny által kialakított árak mellett számos vállalkozás csődhelyzetbe jutott. Az állami beavatkozás erősödött,¹⁸ ami a csődökre is kihatással volt.¹⁹

Amennyiben egy kartell által kialakított árrendszer nem tisztességtelen nyereszkesedést szolgált, hanem csak a benne résztvevők ellehetetlenülését hártotta el, nem óhajtották tiltani. Így 1931-ben az országgyűlés arra az álláspontra helyezkedett, hogy különbséget kell tenni az indokolt és indokolatlan mértékű piaci beavatkozás között, s csak az utóbbit szándékoztak tiltani. A törvény által behozott új fogalom a „gazdasági helyzet által meg nem okolt” magatartások voltak. A gazdasági tevékenységnek a közjót kellett szolgálnia, s erre az előbb említett magatartás jelentette a legnagyobb veszélyt. A törvény pontos megfogalmazása szerint:

„[...] a közjó érdekét veszélyezteti, különösen, ha az áru termelését, forgalmát vagy az áralakulást a fogyasztóközönségnek vagy a termelőknek, vagy a szakmabeli vagy más vállalkozóknak hátrányára a gazdasági helyzet által meg nem okolt módon szabályozza.”²⁰

A szabályozás tehát messze állt napjaink – teljes tilalmat kimondó – álláspontjától, az 1931-es törvény a hangsúlyt még az ellenőrzésre fektette. A gazdasági világválság tömegeket sodort egzisztenciális bizonytalanságba, amelyek önvédelmi reflexeket váltottak ki. A kartellek létesítése kifejezetten ebbe a körbe tartozott. Ezek a megállapodások azonban mások egzisztenciális helyzetét az

¹⁶ MÁRKUS i. m. 440–441.; KUNCZ i. m. 8.

¹⁷ Norbert VARGA: *Between Public and Private Law: The Foundations of the Regulation of the Hungarian Cartel Law of 1931. Jogtörténeti Szemle, 2021/különszám (angol nyelvű).* 65–71.

¹⁸ HORVÁTH i. m. 312–313.

¹⁹ PÉTERVÁRI Máté: Csődeljárások a Szegedi Királyi Törvényszék gyakorlatában. In: HOMOKI-NAGY–PÉTERVÁRI–VARGA (szerk.) i. m. 85.; PÉTERVÁRI Máté: A kivételes hatalomról rendelkező törvény alapján elrendelt moratóriumok hatása a csődeljárásokra. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2020/2.* 27–28.

²⁰ 1931. évi XX. törvénycikk 6. § (1) bekezdés.

addiginál is kilátástalanabbá teheték, így az ellenérdekek között valamiféle igazságos határvonalat kellett találni. A cél pedig az volt, hogy az embereket – a lehetőségekhez mérten – igyekezzenek megóvni az egzisztenciális létbizonytalanságtól. Ebből a gondolatból pedig aligha lehet kétséges számunkra, hogy a kartell törvény létrejöttét egy alapvető morális probléma váltotta ki.

A kartelleket tehát nem tiltották, de létesítésüket írásbeli formához és bejelentési kötelezettséghez kötötték.²¹ Ennek elmulasztása már önmagában bírságot vont maga után.²² A kartellek állami nyilvántartása pedig megnyitotta a lehetőséget a megfelelő ellenőrzés előtt. Az ellenérdekű felek közötti – erkölcsileg megalapozott – határvonal meghúzása pedig a törvény által felállított kartellfelügyeleti szervek feladata lett: a gazdasági versenyt korlátozó megállapodások mikor válnak a gazdasági helyzettel már meg nem okolható magatartásokká, vagyis mikor veszélyeztetik a közjó érdekeit. A közjó és a közérdek összekapcsolódó fogalmak lettek.²³

A kartellfelügyeleti szervek – a közigazgatást és az igazságszolgáltatást is érintve – több részből álltak. A közigazgatáson belül a *magyar királyi minisztérium* (kormány), valamint az egyes szakminisztériumok, különösen a *közgazdasági miniszter* kapott fontos feladatokat. A miniszternek alárendelve működött a *kincstári jogügyi igazgatóság*.²⁴ Ezek a szervek a közigazgatási szervezetben már eddig is léteztek, most új hatáskörként a kartellfelügyeletben is részt vállaltak. A közigazgatási szervezeten belül azonban létesítettek olyan új szerveket is, amelyek kifejezetten csak kartellfelügyeleti feladatokat láttak el. Maga az alapszabályozást jelentő törvény rendelkezett a *Kartellbizottság* felállításáról, s egyben felhatalmazta a kormányt, hogy a bizottság szervezetének

²¹ 1931. évi XX. törvénycikk 1–2. §; STIPTA István: Az első magyar kartell törvény (1931. évi XX. tc.) dogmatikai jellemzői. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 2015/1. 119–121.

²² 1931. évi XX. törvénycikk 14.§ (1) bekezdés 1. pont; VARGA Norbert: Bírságolási eljárási szabályok kartellügyekben az 1931. évi XX. tc. hatálybalépését követően. *Versenytükkör*, 2017/különszám VI. 46–56.; VARGA Norbert: Kartelljog a gyakorlatban: a bemutatási kötelezettség elmulasztása miatt indított eljárás. In: GOSZTONYI Gergely – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II: Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Eötvös, 2018. 283–290.; Norbert VARGA: Lawsuits on Cartel Presentation Omission After the 20th Act of 1931 Came into Effect. *Journal on European History of Law*, vol. 13., no. 1. (2022) 149–155.

²³ VARGA Norbert: Kartell-eljárásjog szabályozása és gyakorlata, különös tekintettel a Kartellbíróóság működésére. *Versenytükkör*, 2016/különszám II. 84–86.

²⁴ Norbert VARGA: The Practice of Supervisory Rights in Hungarian Cartel Law with Special Attention to the Duties of the Minister and the Legal Director. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, vol. 15., no. 3. (2022) 401–412.

és működésének részletszabályait rendeleti úton állapítsa meg.²⁵ A kormány azonban ezen felhatalmazás alapján nemcsak a Kartelbizottság szervezetét és működését szabályozta, hanem egy új szervet, az Árelemző Bizottságot is felállította.²⁶ Utóbbinak az oka, hogy a kartellek döntő többsége a felvásárlási és eladási árak meghatározására irányult,²⁷ így az árak indokoltsága a kartell-felügyelet központi kérdésévé vált. A kartellügyekért felelős miniszter, ha a „közgazdaság, vagy a közjó” érdekei miatt valamely kartellszerződés módosítását tartotta szükségesnek, ennek érdekében tárgyalásokat kezdeményezhetett, amelynek keretében *egyeztető bizottság* felállítására is jogosult volt.²⁸

A bírói hatásköröknél értelemszerűen látókörbe kerültek a kötelmi jogvitákat elbíráló *rendes bíróságok*, a kartellek ugyanis szerződésekkel jöttek létre, amelyekből jogviták keletkezhetnek. Emellett a bírságok kiszabásában is szerepet kaptak.²⁹ A kartellt létrehozó feleknek azonban módjuk volt arra is, hogy jogvitáik elbírálására *választott bíróságot* jelöljenek ki.³⁰ A kartellnek lehetett saját választott bírósága, ami minden jogvitában döntött, de „ad hoc” ügyekre felállított

²⁵ 1931. évi XX. törvénycikk 5.§; VARGA i. m. (2020a) 51–55.; STIPTA (2015) i. m. 121–122.; VARGA Norbert: Adalékok a kartelbizottság működéséhez a 20. században In: BALOGH Judit – KONCZ Ibolya Katalin – SZABÓ István – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Studia in honorem István Stipta*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 480–489.; Norbert VARGA: The European Roots of Hungarian Regulation of the Cartels Special Attention to the Foundation of Cartel Supervisory Public Authorities. *Journal on European History of Law*, vol. 11., no. 2. (2020) 115. [a továbbiakban VARGA (2020b)]; Norbert VARGA: A Special Professional Authority of Cartel Supervision in Hungary: The Cartel Committee. *Journal on European History of Law*, vol. 13., no. 2. (2022) 121–128.

²⁶ 1200/1933. ME. sz. rendelet 1–5. §; VARGA (2020b) i. m. 115.

²⁷ HOMOKI-NAGY Mária: Kartellszerződések a gyakorlatban. *Versenytükör*, 2017/különszám VI. 6–7.

²⁸ 1931. évi XX. törvénycikk 6. § (1) bekezdés 2. pont; VARGA (2020b) i. m. 115.

²⁹ 1931. évi XX. törvénycikk 15. § (1) bekezdés; VARGA Norbert: A törvényszéki eljárás megindítása kartellügyekben az 1931. évi XX. tc. hatálybalépését követően. *Jogtörténeti Szemle*, 2020/4. 38–44.; VARGA Norbert: A rendes bíróságok gyakorlata kartellügyekben a két világháború között. In: EL BEHEIRI Nadja – SZABÓ István (szerk.): *Viginti quinque annis II.: Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. tanévében*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 463–480.

³⁰ Norbert VARGA: Provisions on Arbitration Proceedings Set Down in Cartel Agreements Based on the First Hungarian Cartel Act. *Athens Journal of Law*, vol. 7., no. 1. (2021) 53–64.; VARGA Norbert: A kartellszerződések választott bírósági eljárásra vonatkozó rendelkezései a polgári korban. In: SZABÓ Béla – ÚJVÁRI Emese (szerk.): *Risus cum lacrimis: Könyv Babják Ildikó emlékére (tanulmányok, baráti írások)*. Debrecen, Lícium Art, 2017. 281–290., [a továbbiakban: VARGA (2017a)]; Norbert VARGA: Provisions on Arbitration Proceedings Set Down in Cartel Agreements Based on the First Hungarian Cartel Act. In: David A. FRENKEL – Norbert VARGA (eds.): *Law and History New Studies*. Athén, Athens Institute for Education and Research, 2021. 29–43.

választott bíróságokat is találunk.³¹ Mindezekon túl a törvény egy a kir. Kúrián belül megalakítandó *Kartelbíróság* felállítását is elrendelte.³² A közigazgatási szervezethez hasonlóan itt is azt tapasztaljuk, hogy az általános igazságszolgáltatási feladatokat ellátó bírói szervezet is bekapcsolódik a kartellviták elbírálásába, de emellett kifejezetten csak ezt a feladatot ellátó bírói szervet is felállítanak. 1936-tól pedig a Közigazgatási Bíróság is szerepet kapott a kartellügyekben.³³

A következő pontban a kartellek elszigetelésre vonatkozó ténykedését és egy ehhez kapcsolódó jogesetet tekintünk át. Az elszigetelés más személyek ellehetlenítését szolgálta, így morális háttere is nagy jelentőséggel bírt.

3. A kartellek egyik legkritikusabb tevékenysége: az elszigetelés (a bojkott)

A versenytársak elszigetelésének (bojkott) megengedettsége már a bevezetőben említett, a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvénycikk nyomán is felvetődött. A törvény 1. §-a kimondta: „Üzleti versenyt nem szabad az üzleti tisztességbe vagy általában a jóerkölcsbe ütköző módon folytatni.” Vajon a versenytárs elszigetelése sérti az üzleti tisztességet, vagy általában a jóerkölcsöt? Az elszigetelés valamely versenytársnak a piachoz való hozzáférését korlátozta, erős formájában az onnan történő kirekesztését jelentette. Célzatos cselekménnyel kárt okoztak számára.

A korszak gazdasági szereplői által a jóerkölcsre vonatkozóan megállapított korlátok megengedőbbek voltak az általános közfelfogásnál.³⁴ Utóbbi más személy célzatos megkárosításának minden formáját jóerkölcsbe ütközőnek ítélte, a gazdasági verseny szereplői azonban az elszigetelést sem tartották ab ovo erkölcstelennek. Ez a tevékenység azonban az ő értékrendjük szerint is csak a versenytárs morális szempontból kifogásolható magtartásának elhárítását szolgálhatta.

³¹ HARASZTOSI KIRÁLY Ferenc: *A kartel*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, 1936. 528.; VARGA (2017a) i. m. 281–290.

³² 1931. évi XX. törvénycikk 8. §; Norbert VARGA: The Procedure and Operation of the Cartel Court. In: GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus, 2016. 660–669.

³³ 7450/1936. ME. sz. rendelet 3. § utolsó bekezdés.

³⁴ KRUSÓCZKI Bence: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerepe a tisztességtelen versenyeselekmények kapcsán. *Forum: Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2019. 198.; KRUSÓCZKI Bence: A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában. *Forum: Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2018. 253–254.; KRUSÓCZKI Bence: Magánjogi oltalom vagy tételes versenytörvény – Az 1923. évi V. törvénycikk megalkotásának körülményei. *Forum: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 2020. 95–96.

„A bojkott erkölcsi indokoltságát a szembenálló versenytárs cselekvésében vagy magatartásában rejlő szempontok döntenek el. Ha ez kifogástalan, a bojkott, amely ezen magatartás feladásának kikényszerítésére törekszik, erkölcstelen.”³⁵

Az elszigetelés csak védekező jellegű lehetett, így jóerkölcsbe ütközött az olyan formája, amelynél az ellenfél nem tanúsított egzisztenciális érdekeket veszélyeztető magatartást. A bojkott azonban – az előző mondatban megfogalmazott indokoltsága esetén is – csak a versenytárs tevékenységének korlátozására irányulhatott, semmiképpen sem teljes megsemmisítésére.³⁶

Az 1931. évi XX. tc. nyomán felállított Kartelbizottság – 1933. október 20-i ülésén – szintén behatóan foglalkozott az elszigetelés problémájával. Ehhez kapcsolódóan hozta meg első elvi határozatát is, amelyben az elszigetelés alkalmazását igen szűk korlátok közé szorította. Csak akkor tartotta megengedettnek, ha annak az érintett fél tevékenységéből eredő súlyos kiváltó okai voltak, de ekkor is csak az érintett fél tevékenységének korlátozásra irányulhatott, egzisztenciális megsemmisítésére nem.³⁷ A döntés szinte teljesen egybecsengett a tisztességtelen versenyről szóló törvény nyomán kialakult gyakorlattal.

Az elszigetelés alkalmazására jó példa az 1934. januárjában létrejött, s Budapest székesfővárost és környékét lefedő pékkartell, hivatalos nevén „A Sütők Iparvédő Egyezménye”.³⁸ Mivel a kenyér, és általában a pékáruk a legfontosabb közszükségleti cikkek közé tartoztak, az ezek árának alakítására és forgalmazására kialakított szabályok széles néprétegek helyzetét befolyásolták. A kartellnek az Egyezményben rögzített célja a tisztességes megélhetés biztosítása volt: „[a kartell] igyekszik azt az árat megállapítani, amely biztosítja a szakmabeli iparosok tisztességes megélhetését és másrészt nem sérti a közfogyasztás jogos érdekeit.”³⁹ Az idézett mondat második fordulata a tagok tisztességes megélhetése mellett a másik fontos morális szempontot, a „közfogyasztás jogos érdekeit” is tartalmazta. Ha a kettőt valóban sikerül összehangba hozni, akkor a kartellel szemben morális kifogást nem emelhetünk. A közfogyasztás

³⁵ SZEGŐ Izsó: *A tisztességtelen verseny. Az 1923. évi V. és az 1933. évi XVII. tc. magyarázata.* Budapest, a szerző saját kiadás, 1936. 109.

³⁶ KUNCZ i. m. 13.; SZEGŐ i. m. 111.; VARGA Norbert: Közérdekű per a kartelljogban. *Jogtörténeti Szemle*, 2018/3–4. 38.

³⁷ MNL. K-184. 1933. 41. 31960/92488.; Norbert VARGA: Regulation and Practice of Hungarian Cartel Law in the 20th Century. *Athens Journal of Law*, vol. 5., no. 2. (2019) 100–101.; VARGA (2020b) i. m. 116.

³⁸ Az Egyezmény szövege elérhető: MNL. K-184. 1934. 41. 28720/71729.

³⁹ Egyezmény 46. §.

jogos érdekeivel összefüggésben érdemes megjegyezni, hogy a kartell létrejötte általános áremelkedést idézett elő. Azonban minden kartelltag vállalta, hogy a szegényebb néprétegek számára egy olcsónak számító 22 filléres barnakenyeret is forgalmaz.⁴⁰

Áttérve a kartell működésére, az – amellet, hogy szabott árakat hozott létre – a tagok között a vevőkört is felosztotta. Így a pékárut forgalmazó boltok csak egy – a kartell által kijelölt – péktől kaptak árut. A kartell azonban nem csak a viszonteladóknak történő átadási árat, hanem az általuk alkalmazott kiskereskedelmi árat is egységesíteni óhajtotta. A rendszer működésének utóbbi is fontos eleme volt, mert ha a viszonteladó boltok eltérő árrést alkalmaznak, akkor a kartell által megbecsülthöz képest a forgalmuk is megváltozhatott. A vevőket azonban csak úgy lehetett a kartelltagok között megfelelően felosztani, ha azok árufelvevő képessége is tervezhető volt.

A kiskereskedelmi ár egységes megszabása azonban nehéz feladat volt, s ennek kikényszerítésére alkalmazták az elszigetelést. Az Egyezmény 49. §-a az alábbiak szerint szól: „Az Egyezmény tagjai kötelesek a viszont elárúsítókkal a kicsibeni árakat betartatni. A kicsibeni árakat be nem tartó viszont elárúsítóknak az Egyezmény tagjai nem szállíthatnak.” Ha a kartell jól lefedi a piacot, akkor a vevőkörből kizárt viszonteladó nem jut semmilyen péktermékhez. A hatósági vizsgálatot is egy ebből eredő panasz indította el. Balássy Gyuláné kiskereskedőnek a pékkartell leállította a szállítást, ami miatt üzlete nehéz helyzetbe került.⁴¹ A kartell által szabott árakon forgalma – a panaszos állítása szerint – a korábbi egytizedére esett vissza, ami a személyes megélhetését sodorta veszélybe. A kartellt megkerülve egyes pékekkel megállapodott alacsonyabb szállítási árban, de amikor ezt a kartell ellenőrei észlelték, megakadályozták a szállítást. A helyzet feszült voltát mutatja, hogy fizikai erőszakra is sor került, holott a jogszerű eljárás a kartellszerződést megsértő pékkel szembeni vagyoni szankció lett volna. Az Egyezmény 54. § (2) bekezdése szerint ugyanis a szerződő felek (a kartellbe belépő tagok) elismerték, hogy az árakra vonatkozó szabályok megsértése esetén kötbér fizetésére kötelezhetők.

A panaszos előadása szerint üzlete a főváros egyik legszegényebb részén volt (Kálvária tér), vevőköre nagyrészt munkanélküliekből és napszámosokból állt. A zsemle árának 3 és ½ fillérről 5 fillérré történő felemelése az említett mértékű forgalomcsökkenést idézte elő.

⁴⁰ Ld. a Kartellbizottságnak a pékkartellel szembeni vizsgálati anyagát: MNL. K-184. 1934. 41. 26180/71732; VARGA (2020a) i. m. 68.

⁴¹ A panaszlevél szövege elérhető: MNL. K-184. 1934. 41. 28720/71729.

A törvényből vett idézetet felelevenítve előttünk áll a kérdés, vajon a kartell árképzése gazdaságilag megokolható volt-e, vagyis az alacsonyabb árak valóban a pékek megélhetését veszélyeztették? A Kartelbizottság a zsemle kiskereskedelmi árának 5 fillérről 4 és ½ fillérre történő csökkentését tartotta indokoltnak, amit a kartell végre is hajtott. A Kartelbizottság azonban az árképzéssel kapcsolatos más kifogást nem állapított meg,⁴² vagyis alapvetően a kartell létében és működésében nem talált kifogást. Természetes elvárás volt persze az erőszakos cselekmények elkövetőinek a kartellből történő eltávolítása.

Nem tudjuk, hogy a zsemle fél filléres árcsökkentése a panaszos (Balássy Gyuláné) üzletének forgalmát milyen mértékben javította. Azonban nem szóltunk a vevőkörét érintő sérelmekről. A forgalomcsökkenés azt is jelentette, hogy az áremelés közel száz, vagy még több ember számára nehezítette el egy alapvető élelmiszerhez történő hozzáférést.⁴³ Ez viszont nem azt jelentette, hogy ők egyáltalán nem jutottak semmilyen pékáruhoz. Nagy valószínűség szerint áttértek a kartell által biztosított, s korábban már említett 22 filléres barnakenyérre. Ezek a körülmények jól szemléltetik a probléma összetett voltát. Szükséges-e széles néprétegek számára a pékáruk kiterjedt választékát biztosítani, vagy ha egy olcsóbb termékkel mindenki számára biztosítják a kenyérhez, mint alapvető élelmiszerhez történő hozzáférést, az elegendő. A Kartelbizottság felvetette a 22 filléres barna kenyérhez hasonló olcsóbb zsemletípus bevezetését,⁴⁴ ez azonban nem volt hangsúlyos elvárás, csupán egy „puha” ajánlás. Az esetleges indokoltságát alátámasztó árelemzést sem folytatták le. A pékkartell által kialakított árrendszer ugyanis arra épült, hogy akinek az anyagi helyzete lehetővé tette, az a drágább termékeket vásárolja. Így tudták az egy fajta barna kenyér árát alacsonyan tartani.

A panaszos (Balássy Gyuláné) üzleti tevékenységének elnehezedése járulékos következmény volt. A kartell elsősorban tagjainak tisztas megélhetésére és a lakosság – körülményekhez képest – megfelelő ellátására koncentrált. A viszonteladók helyzetével nem foglalkoztak, amit a Kartelbizottság sem rótt fel neki.

A pékkartellnek mintegy 600 tagja volt,⁴⁵ s csak akkor volt életképes, ha valóban lefedte a piacot. Vajon a pékkartell által kialakítottnál alacsonyabb árszinttel lehetett életképesen működtetni egy vállalkozást? Ha igen, akkor a piac törvényei szerint megjelennek a kartellen kívüli új vállalkozások. A pék-

⁴² VARGA (2020a) i. m. 68–69.

⁴³ A panaszos állítása szerint addigi napi 300–400 zsemlet kitevő forgalma alig 30-ra csökkent. (MNL. K-184. 1934. 41. 26180/71732.)

⁴⁴ MNL. K-184. 1934. 41. 26180/71732.

⁴⁵ VARGA (2020a) i. m. 61.

kartellnél azonban arra következtethetünk, hogy az általuk megszabott árak alá menve nem lehetett életképesen működtetni egy vállalkozást, vagyis a kartell valóban a pékek tisztas megélhetését szolgálta, s nem erkölcsileg kifogásolható nyeresztkedést. A nyeresztkedés akkor válik életszerűvé, ha egy kartell a rajta kívüli azonos tevékenységű vállalkozások elszigetelésére törekszik. Bizonyos termékeket – tisztas megélhetést biztosítva – alacsonyabb áron is lehetne kínálni, de az ezt betartó vállalkozásokat elszigetelik, hogy az amúgy erkölcsileg kifogásolható nyeresztkedést ne akadályozzák.

4. Összegzés

Tanulmányomban igyekeztem szemléltetni, hogy az 1931-es magyar kartell-törvény – a gazdasági világválság által előidézett súlyos helyzetben – olyan szabályozás kialakítására törekedett, amelynek fő szempontja az emberek egzisztenciális biztonságának megőrzése volt. Már amennyire – a súlyos körülmények között – ez lehetséges volt.

A példaként elemzett pékkartell egy morális szempontból elfogadható képződmény volt, mivel nem törekedett erkölcsileg kifogásolható nyeresztkedésre. De a Kartellbizottság üléseiről készült feljegyzések levéltári anyagit böngészve számos ellenpéldát is találunk. Csak egyet említve, a bizottság 1932. június 13-i ülésén⁴⁶ tárgyalt a bőrkartellról. A kartell – a rajta kívüli felvásárlóknak komoly lelépési díjat fizetve – monopol helyzetet alakított ki, amelyben a borjúbőr kílójának árát 1 pengő 40 fillérről 35-40 fillérré szorította, az általa továbbadott cipőfelsőbőr árát viszont másfélszeresére emelte. Ez az árak olyan mértékű torzítása volt, amelyről a legfelületesebb árelemzéssel is kimutatható az erkölcsileg kifogásolható nyeresztkedés. Emellett a piaci versenytársak kizárása is megjelenik. Bár ez nem negatív, hanem pozitív „ösztönzőkkel” valósul meg, de a bőrt termelő gazdákra gyakorolt negatív hatás szempontjából ez irreleváns.

Bár csak egy példát említettem, a Kartellbizottság fennmaradt jegyzőkönyveinek tanulsága szerint számos a közjó érdekét veszélyeztető kartell jött létre. Így az állami ellenőrzés bevezetése indokolt volt, s a kartellfelügyeleti szervek törekedtek is eme kartellek felszámolására és vagyoni szankcionálására.

⁴⁶ MNL K-184. 1932. 41. 51140/53726.

